

XIV. UMÍRÁNÍ, SMRT A POHŘBY UNIVERZITNÍCH MISTRŮ

Ačkoli detailnější pramenné informace o umírání, příčině smrti, stejně jako i o dalších okolnostech s ní spojených pro 199 sledovaných osobností povětšinou chybí, lze i u nich očekávat snahu o naplnění ideálu dobré smrti odpovídajícímu primárně utrakvistickému prostředí, do něhož většina z nich spadala. Někteří univerzitní mistři byli však také katolíky, luterány či příslušníky Jednoty bratrské (viz výše). V těchto případech se mohly funerální zvyklosti dílčím způsobem odlišovat. Samozřejmě záleželo také na tom, za jakých okolností a kde ke smrti došlo, případně zda daný jedinec zemřel ve funkci mistra regenta, anebo ne.⁵⁷⁵

Pokud univerzitní kariéru neopustily, umírala většina ze zkoumaných osobností v některé z mistrovských kolejí, v nichž bydlela, tj. v Karlově koleji, koleji Krále Václava či koleji Všech svatých, které se všechny nacházely na Starém Městě pražském.⁵⁷⁶ Někteří z profesorů pražské univerzity však v okamžiku smrti drželi zároveň nějaký

⁵⁷⁵ Ke stavu výzkumu funerální kultury v akademickém prostředí srov. Mlada HOLÁ – Martin HOLÝ, *Zwischen Realität und Mythos. Tod und Begräbnisse von Professoren der Prager Universität vom 15. bis zum frühen 17. Jahrhundert*, AUC-HUCP 60/1, 2020, s. 125n.

⁵⁷⁶ K mistrovským kolejím s odkazy na literaturu srov. pátou kapitolu této knihy.

úřad, který je opravňoval k dlouhodobému pobytu jinde, a tudíž mohli zemřít i tam, například v klášteře Na Slovanech, k jehož opatům několik z nich náleželo.⁵⁷⁷

Péči o nemocné, ke konci pozemského bytí se chýlící profesory zpravidla převzali v jejich bytech famulové či například kuchařky.⁵⁷⁸ Očekávat je možné také opakovanou lékařskou asistenci, kterou mohli svému kolegovi poskytnout i někteří z jeho druhů v koleji, či sjednání další osoby k ošetřování. Lze předpokládat, že do péče se někdy zapojovali i příbuzní profesorů. V případě dlouhodobých zdravotních problémů se mohli mistři vystěhovat z koleje a najít zřejmě lepší péči a zázemí jinde, například v některém z domů na Starém Městě pražském (například Pavel z Žatce zemřel roku 1517 v domě Václava Pikrarta, do něž se před smrtí přestěhoval).⁵⁷⁹ Konečně mohli profesori po zrušení celibátu po vydání Majestátu Rudolfa II. na náboženskou svobodu z roku 1609 bydlet i v jimi vlastněných domech.⁵⁸⁰ Jiní umřeli na cestách podnikaných z různých příčin.⁵⁸¹ Specifické jsou pak okolnosti smrti někdejšího rektora pražské univerzity a proslulého lékaře Jana Jessenia, který byl po porážce stavovského povstání 1618–1620 popraven na Staroměstském náměstí 21. června 1621 a jeho ostatky vystaveny k odstrašení na Mostecké věži. Podobně skončil na popravišti také další někdejší profesor, Valentin Kochan z Prachové.⁵⁸²

⁵⁷⁷ Uvedené se týká například Matěje Koramba († 1536) a Jindřicha Dvorského z Helfenberka († 1582). Srov. k nim zdroje v VIII. kapitole a také v jejich biogramech v příloze.

⁵⁷⁸ Z. WINTER, *O životě*, s. 202n.

⁵⁷⁹ J. TEIGE, *Základy I/2*, s. 790n.

⁵⁸⁰ Platí to například pro Adama Hubra z Rysenpachu, viz dále v textu a jeho medailonek.

⁵⁸¹ Václav Haštal měl například zesnout na následky pádu z vozu v Bydžově, Martin Klatovský zemřel ve svém rodišti (Klatovy), Jiří Sušil potom v průběhu morové epidemie 1582 v Žatci. Srov. k nim jejich biogramy v příloze.

⁵⁸² K Jesseniově srov. pozn. 115. Další literatura je uvedena v příloze této knihy. K jeho popravě viz J. A. KOMENSKÝ, *Historie o těžkých protiventství církve české*, s. 155n.; Margot LINDEMANN, *Johannes Jessenius und die Prager Exekution von 1621*, Jahrbuch der Schlesischen Friedrich Wilhelms-Universität zu Breslau 6, 1961, s. 351–368. Ke Kochanovi srov. zdroje v jeho biogramu níže.

Obr. 38: Popravky na Staroměstském náměstí v Praze, kde skončil život dr. Jana Jessenia a Valentina Kochana z Prachové

Příčiny úmrtí, k němuž docházelo u zkoumaných jedinců v různém věku a které známe jen v omezeném počtu případů, a to ještě někdy ne zcela jednoznačně,⁵⁸³ byly velmi rozličné. Kromě průvodních jevů

⁵⁸³ Jednak je nejasně zachycují prameny, jednak je třeba počítat se stavem lékařského poznání a skutečnosti, že námi sledovaní jedinci takřka jistě nebyli pitváni.

stáří umíraly mnohé ze sledovaných osob postupně či náhle na mor během epidemií, které Prahu ve zkoumaném období opakovaně postihovaly. Doloženy jsou však také mrtvice, srdeční selhání, vážná neurologická či dermatologická onemocnění, stejně jako smrtelné úrazy, které mohla zapříčinit i opilost.⁵⁸⁴

Po smrti, jíž předcházelo obvykle sepsání kšaftu, z nichž mnohé máme k dispozici,⁵⁸⁵ následovalo zapečetění profesorova příbytku a zinventování movitého, případně nemovitého jmění zesnulého proboštem, a to v přítomnosti mistrů a přizvaných svědků. I přesto docházelo k různým krádežím ještě před inventarizací.⁵⁸⁶ Do soupisu bývaly zahrnuty také případné dluhy profesora či naopak jeho pohledávky. Do vyúčtování spadaly rovněž náklady spojené s pohřbem.⁵⁸⁷ Následné dědické řízení doprovázely nezřídka spory univerzity s příbuznými zemřelých, kteří často napadali různá ustanovení závěti, či správnost provedení inventury majetku nebo jeho předání. Opět záleželo na řadě okolností, jimž zde nemůžeme věnovat detailnější pozornost.⁵⁸⁸

Dochované prameny bohužel nedokládají, co se dělo s tělem po smrti daného profesora. Čas, který uplynul mezi smrtí a pohřbem,

Pitvy pro stanovení příčiny úmrtí se ve sledovanou dobu postupně prosazují primárně v panovnickém prostředí. Na příkladě Rudolfa II. srov. alespoň Jaroslav PÁNEK (ed.), *Když císař odchází (lidská tragédie a posmrtná sláva Rudolfa II. očima současníků)*, Praha 1997; Václav BŮŽEK – Pavel MAREK, *Smrt Rudolfa II.*, Praha 2015.

⁵⁸⁴ Pokud jsou známy, jsou příčiny úmrtí jednotlivých profesorů zaznamenány v jejich medailonech v příloze.

⁵⁸⁵ S ohledem na jejich množství zde není možné odkazovat na jednotlivé z nich. Většina z těch, jež jsou dochovány, je evidována v pražských městských knihách, některé jsou však také jinde (mj. v archivních fondech měst, v nichž profesori karolinské akademie vlastnili nějaký majetek). Samotné *libri memorabilium* pražské univerzity, kam měly být testamenty zaznamenávány, bohužel nejsou dochovány.

⁵⁸⁶ Srov. kupříkladu inventarizaci majetku po smrti profesora Jana Adama Bystřického († 1602) nebo Jana Gottsmania († 1606) – AUK, sign. B 14, fol. 188r; tamtéž, sign. B 18, fol. 335r–v; Z. WINTER, *O životě na vysokých školách*, s. 203, 209. K oběma srov. jejich biogramy v příloze.

⁵⁸⁷ Viz například AUK, sign. B 14, fol. 188r, 201v–204v, 214r–v; tamtéž, sign. B 24, fol. 130r, 132r.

⁵⁸⁸ Srov. k nim Z. WINTER, *O životě*, s. 209n.

závisel kromě jiného na příčině úmrtí. Pokud jí byl mor (či panovaly obavy z něj), docházelo zpravidla k pohřbu bezprostředně po úmrtí. Ale většinou i za běžných okolností, na rozdíl od příslušníků panovníckého rodu či šlechty, kde bývá doloženo balzamování či například takzvané *ostentatio corporis*,⁵⁸⁹ nebyla tato lhůta nijak dlouhá. Obvykle dosahovala pouze několika málo dnů nezbytných pro přípravu pohřbu. O ní jsme informováni jen v některých případech.

Samotná smrt a konání pohřbu byly akademické obci i širší veřejnosti oznamovány v raném novověku vyhláškami rektora či děkana artistické fakulty, již opakovaně zmiňovanými intimacemi, které bývaly vyvěšovány na dveře Karolina, většinou následujícího dne po skonu profesora. Kromě jiného obsahovaly informace o dni smrti, shrnutí základních životních údajů dotyčného s důrazem na jeho zásluhy o univerzitu. Ohlášen v nich býval také den a hodina pohřbu, nejčastěji již druhého dne. Účast na něm byla pro členy akademické obce povinná.⁵⁹⁰

Průběh vlastních pohřbů a konkrétní místo posledního odpočinku zemřelých profesorů pražské univerzity byly závislé na různých okolnostech, kromě jiného i na přání samotných zesnulých, které mohlo být vyjádřeno také v jejich závěti, případně i jinak (ústně). Jako nejčastější místa posledního odpočinku se již ve středověku prosadily především dva svatostánky úzce spojené s pražským vysokým učením již od předhusitské doby, a to novoměstská kaple Božího těla a Betlémská kaple na Starém Městě pražském.

⁵⁸⁹ Viz alespoň P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 171nn.; Milena BRAVEMANOVÁ – Michal LUTOVSKÝ, *Hroby a hrobky našich knížat, králů a prezidentů*, Praha 2007; Václav BŮŽEK – Rostislav SMÍŠEK kol., *Habsburkové. Země Koruny české ve střeoevropské monarchii: 1526–1740*, Praha 2017, s. 615n.

⁵⁹⁰ Srov. alespoň ustanovení statut in: F. ŠMAHEL – G. SILAGI (ed.), *Statuta et Acta*, s. 196. Většinu dochovaných textů takzvaných intimací známe díky opisům dlouholetého profesora i rektora Karlova učení Marka Bydžovského z Florentina, označovaným zpravidla jako *Liber intimationum* či *Collectanea* – NK ČR, sign. XXIII D 217, passim. Srov. také Z. WINTER, *O životě*, s. 205n. V některých případech je smrt profesorů zmiňována i v korespondenci, například v den pohřbu Jana Chorinna poslal tehdejší univerzitní rektor Martin Bacháček z Nauměřic dopis do Heřmanova Městce, v němž jmenoval nového školního správce (Simeon Christophorides) a zároveň zdůraznil Chorinnovy zásluhy o tamní školu – F. DVORSKÝ (ed.), *Paměti*, č. 377, s. 288.

XIV. UMÍRÁNÍ, SMRT A POHŘBY
UNIVERZITNÍCH MISTRŮ

Obr. 39: Kaple Božího těla na Sadelerově vedutě Prahy z roku 1606

„*Capella Corporis Christi*“ byla postavena v letech 1382 až 1393 uprostřed tehdejšího Dobytčího trhu, dnešního Karlova náměstí. Jejím předchůdcem byla zřejmě dřevěná věž, z níž měly být za vlády Karla IV. o svátku sv. Kopí a hřebů Páně, v pátek po druhé neděli velikonoční, ukazovány svaté ostatky náležející k říšskému korunovačnímu pokladu. Nad středem stavby stála masivní čtvercová věž.

Základ půdorysu měl se vši pravděpodobností podobu řeckého kříže. Od pozdního středověku se do kaple konala procesí o svátku Božího těla. V roce 1403 byla předána do správy pražské univerzity, respektive českého univerzitního národa. Panovník si zde však ponechal patronátní právo.⁵⁹¹

Výslovné doklady o pohřbech univerzitních mistrů v kapli Božího těla ovšem pro 15. století většinou chybějí. Na význam kaple pro memorii univerzity ale zřetelně ukazují dvě dochované intimace rektorů. První, zachovanou v opise bez data, vydal Jan z Prahy (rektorem opakovaně v 60. i 80. letech). Zval v ní všechny příslušníky českého univerzitního národa do uvedené kaple, aby se již téhož dne zúčastnili zpívaných vigilií za duše dobrodinců českého národa a nazítří pak mše za zesnulé. Podle Campanova tisku sám posléze odkázal kapli roční plat ve výši 5 kop a 15 grošů a byl zde pohřben (1490). V roce 1493 pak rektor Pavel z Žatce vyzval všechny členy univerzity k účasti na mši v kapli Božího těla za zesnulé dobrodince univerzity. Neuposlechnutí mělo být – stejně jako je uvedeno v intimaci Jana z Prahy – trestáno pokutou.⁵⁹²

Více dokladů o pohřbech v kapli Božího těla je k dispozici až pro 16. a rané 17. století, kdy stále pokračovala tradice mši za zemřelé dobrodince, s níž jsme se již setkali v pozdním středověku. Připomeňme alespoň některé z četných mistrů, kteří zde našli místo posledního odpočinku: Matouš Philomates Dačický (1565), Jan Crispus (1586) či Jan Adam Bystřický (1602, k němuž podrobně viz dále). V důsledku zrušení svatostánku za vlády Josefa II. a jeho

⁵⁹¹ Souhrnně Miloslav POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze (Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době)*, FHB 5, 1983, s. 95–118. S dalšími odkazy srov. také Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstva ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2006, s. 16, 118; B. ZILYNSKÁ, *Pražská univerzita – patron církevních beneficí?*, s. 83; M. HOLÁ, *Studentské koleje*, s. 74–78; Jan HRDINA, *Kaple Božího Těla na Novém Městě pražském v době předhusitské – dvě drobné sondy*, in: Staletá Praha 29, 2013, č. 2, s. 21–38; Ota HALAMA, *Osudy kaple Božího Těla po roce 1437*, Staletá Praha 29, 2013, č. 2, s. 39–49.

⁵⁹² MHUP III, s. 235n.; F. ŠMAHEL – G. SILAGI (ed.), *Statuta et Acta*, s. 184; NK ČR, sign. XXIII D 217, *Liber intimationum*, fol. 12v; K. HRDINA (ed.), *Mistr Jan Campanus. Mecenáši*, s. 17, 38; viz též biogram Jana z Prahy v příloze předkládané knihy.

Obr. 40: Betlémská kaple (současný stav)

následného zboření máme však povědomost o vzhledu pouze zlomku z bývalých náhrobků profesorů (srov. níže).

Jako druhé z nejčastějších míst pohřbů profesorů pražské univerzity se opět již v pozdním středověku prosadila Betlémská kaple. Založena byla roku 1391 pro česká kázání zejména díky úsilí Hanuše z Mühlheimu († 1405) i staroměstského kramáře Kříže. Po staletí byla spojována především s působením mistra Jana Husa, zdejšího kazatele v letech 1402–1413 a rovněž profesora a rektora pražské univerzity. I proto patřila k vyhledávaným místům pohřbů také ze strany sociálních elit, městských i šlechtických. Betlémskou kapli, úzce spojenou se studentskou Nazaretskou kolejí, spravovala v raném

novověku univerzita. Protože podle fundační listiny získali právo navrhnout kandidáty na betlémské kněze tři z kolegiátů Karlovy koleje, najdeme opakovaně na této pozici i v pozdním středověku a první polovině 16. století profesory pražské univerzity, kteří zde většinou byli pochováni (viz kapitola VIII).⁵⁹³ Stejně jako kaple Božího těla byl i Betlém předán roku 1622 jezuitům. Po zrušení řádu a odsvěcení za Josefa II. pak byla stavba v roce 1786 zbořena. K obnovení do dnešní podoby došlo teprve na počátku 50. let 20. století.⁵⁹⁴

Je pozoruhodné, že v obou uvedených kaplích náležejících pražské univerzitě se nechali pochovat i někteří bývalí profesoři, kteří svou alma mater opustili, někdy i před delší dobou, a stali se nezřídka významnými postavami ve správě pražských měst.⁵⁹⁵ Pouto s Karlovým učením je však neopustilo ani tehdy. Projevilo se to ostatně i v jiných kontextech, které jsme již zmiňovali výše (kromě jiného v oblasti mecenátu).⁵⁹⁶ Naopak, i když třeba byli bývalí profesoři pochováni v jiném z pražských kostelů než v kapli Božího těla či Betlémské, tak je zpravidla na jejich poslední cestě zástupci univerzity vyprovodili. Za tímto účelem byly opět sepsány a vyvěšeny intimace, jež obvykle zdůrazňovaly zásluhy zesnulého o univerzitu, a svolávaly akademickou obec na daný den před dům bývalého mistra.⁵⁹⁷

⁵⁹³ K Nazaretské koleji srov. M. HOLÁ, *Studentské koleje*, s. 79–93, 118–127, 188–190. Z bývalých betlémských kazatelů je jimi spravovaná kaple jako místo pohřbu doložena například u Vavřince Třeboňského († 1531); srov. jeho medailon v příloze.

⁵⁹⁴ Nejdetailnější zpracování dějin Betlémské kaple představuje kolektivní monografie *Betlémská kaple. O jejich dějinách a zachovaných zbytcích* (k tématu této kapitoly srov. především František M. BARTOŠ, *První století Betléma*, s. 9–21; Ferdinand HREJSA, *Betlém od roku 1516*, s. 22–106). Srov. také Alois KUBIČEK, *Betlémská kaple*, Praha 1953. Náhrobky se nejdůkladněji zabýval B. Ryba – TÝŽ, *Epitafy*. K Betlémské kapli jako místu spojenému s Husovou památkou srov. M. HOLÁ – M. HOLÝ, *Betlémská kaple jako místo paměti na Jana Husa*, s. 87–97.

⁵⁹⁵ Ti, kteří odešli mimo Prahu, však byli samozřejmě pohřbeni obvykle v novém působišti.

⁵⁹⁶ V jejich kšaftech najdeme někdy i odkazy pro kapli, v níž chtěli být pohřbeni – např. opakovaně zmiňovaný Šimon Proxen určil 50 kop grošů pro kapli Božího těla, kde pak byl pochován; srov. zde pozn. 404 a jeho biogram v příloze.

⁵⁹⁷ Srov. alespoň NK ČR, sign. XXIII D 217, *Liber intimationum*, fol. 98r – pozvánka děkana na pohřeb Mikuláše Šúda, s nímž předtím vedla univerzita řadu sporů;